

a ich vedeckým cieľom. Historici, národohospodári, juristi a tí, čo skúmajú náboženstvo, sú súčasťou života a chcú ho ovplyvňovať. Posudzujú historické osobnosti, masové hnutia, smery, pričom sú ich súdy podmienené ich individualitou, národom, ku ktorému patria, ako aj dobou, v ktorej žijú. Dokonca aj tam, kde sa domnievajú, že postupujú nezávisle, sú determinovaní týmto svojím obzorom. Každá analýza, ktorá sa robí o pojmoch predchádzajúcej generácie, ukazuje totiž v týchto pojmoch zložky, čo vznikli z predpokladov doby. Zároveň je však v každej vede ako takej obsiahnutá požiadavka všeobecnej platnosti. Ak majú duchovné vedy obstáť v prísnych vedeckých kritériách, musia si čoraz uvedomejšie a kritickejšie vytyčovať tento cieľ.

Zo sporu obidvoch týchto *tendencií* vyplýva veľká časť vedeckých protikladov, ktoré sa v poslednom čase uplatňovali v logike duchovných vied. Najsilnejšie sa tento spor prejavuje v historickej vede, ktorá sa preto stala aj stredobodom tejto diskusie.

Tento spor sa vyrieši až vo výstavbe duchovných vied, hoci už aj niektoré všeobecné tézy o súvislosti duchovných vied obsahujú princíp jeho vyriešenia. Naším doterajším výsledkom ostáva: život a životná skúsenosť sú vždy sviežimi prameňmi pochopenia spoločensko-dejinného sveta. Pochopenie postupuje od života do čoraz väčších hĺbín. Iba spätným pôsobením na život a spoločnosť nadobúdajú duchovné vedy svoj najvyšší význam, a ten stále rastie. Cesta k tomuto pôsobeniu však musí viesť cez objektivitu vedeckého poznania. Vedomie o tom pôsobilo už vo veľkej tvorivej epoche duchovných vied. Po mnohých ťažkostiach, ktoré spočívali v procese nášho národného vývoja, ale aj v aplikácii jednostranného klutúrneho ideálu od čias Jakoba Burckhardta, sme dnes naplnení snahou o čoraz bezpodmienečnejšie, kritickejšie a prísnejšie formovanie tejto objektivity duchovných vied. Princíp rozriešenia sporu v týchto vedách vidím v chápaní dejinného sveta

ako súvislosti pôsobenia, ktorá je centrovaná v sebe samej. Každá jednotlivá súvislosť pôsobenia, ktorá je v nej obsiahnutá, má totiž stred v sebe samej, všetky sú však štruktúrne spojené do jedného celku, v ktorom z významovosti jednotlivých častí vyplýva zmysel súvislosti spoločensko-dejinného sveta, takže výlučne z tejto štruktúrnej súvislosti musí vychádzať každý hodnotový súd a každé vytýčenie cieľa smerujúce do budúcnosti. K tomuto ideálnemu princípu sa priblížime v nasledujúcich všeobecných tézach o súvislosti duchovných vied.

2. kapitola

Metodické postupy, ktorými je nám daný duchovný svet

Súvislosť duchovných vied je určená prežívaním a chápaním, ktoré sú ich základňou; v obidvoch sa zároveň prejavujú značné rozdiely medzi prírodnými a duchovnými vedami a dávajú výstavbe duchovných vied osobitný charakter.

1. Línia reprezentácií vychádzajúcich zo zážitku

Každý optický obraz sa líši od iného obrazu toho istého predmetu hľadiskom a podmienkami ponímania. Tieto obrazy sa rozličnými druhmi predmetného ponímania spájajú do jedného systému vnútorných vzťahov. Predstava celku, ktorá takto vzniká z radu obrazov podľa základných vzťahov obsiahnutých v istom faktickom stave veci, obsahuje čosi, čo sme si primysleli a dodatočne predstavili. Naproti tomu zážitky v rámci istej životnej jednotky sú usúvzťažené v čase; každému z nich prislúcha pevné miesto v časovom priebehu, ktorého

články sú v spomienke navzájom prepojené. Nezmieňujem sa tu zatiaľ o probléme reálnosti týchto zážitkov ani o ťažkostiach vyplývajúcich z ponímania istého zážitku: stačí konštatovať iba toľko, že spôsob, ktorým pre mňa jestvuje istý zážitok, je úplne odlišný od spôsobu, akým sa manifestujú predou mnou obrazy. Vedomie zážitku a jeho vlastnosti, jeho existencia a to, čo v ňom existuje pre mňa, predstavujú jednotu. Zážitok nestojí proti ponímajúcemu ako objekt, ale jeho existencia je pre mňa a neodlišuje sa od toho, čo je v ňom tu pre mňa: To, čo je prítomné v zážitku, nemožno vidieť z viacerých rozličných miest v priestore. A pokiaľ ide o rozličné hľadiská, z ktorých sa poníma zážitok, môžu vzniknúť až dodatočne reflexiou a netýkajú sa jeho zážitkového charakteru. Na zážitok sa nevzťahuje relativita zmyslovo daného, podľa ktorej sa obrazy vzťahujú na predmety iba v relácii k ponímajúcemu, k jeho miestu v priestore a k tomu, čo sa nachádza medzi ním a predmetmi. Od zážitku vedie totiž priama línia reprezentácií až po usporiadanie pojmov, v ktorom sa stáva predmetom myslenia. Zážitok sa najprv objasňuje elementárnymi myšlienkovými operáciami. V procese ďalšieho ponímania nadobúdajú vlastný význam spomienky. A čo sa deje vtedy, keď sa zážitok stáva predmetom mojej reflexie? V noci nespím, trápim sa, či budem môcť v starobe dokončiť začaté práce, premýšľam, čo robiť. V tomto zážitku je obsiahnutá štruktúrna súvislosť vedomia: jeho podklad tvorí predmetné ponímanie, na tomto podklade spočíva môj postoj — starosť a trápenie vyplývajúce z predmetne ponímanej skutkovej podstaty, ako aj snaha tento stav prekonať. A toto všetko je tu pre mňa vo svojej štruktúrnej súvislosti. Tento stav sa stáva predmetom rozlišujúceho vedomia, odkrývam štruktúrne vzťahy a izolujem ich. Všetko, čo takto vyčleňujem, je už obsiahnuté v samom zážitku, ja to iba takýmto spôsobom osvetľujem. Teraz však aj moje ponímanie zážitku na základe momentov v ňom obsiah-

nutých sa stáva súčasťou zážitkov, ktoré boli v priebehu života, aj keď oddelené dlhými časovými obdobiami, štruktúrne spojené s takýmito momentmi. Vďaka tomu, že som si nedávno prezrel svoje práce, mám ich teraz v pamäti a zároveň sa mi z hĺbín minulosti vynárajú okolnosti, za akých tieto práce vznikali. Iný moment smeruje do budúcnosti: moje zámery budú od mňa vyžadovať nekonečne veľa práce, som z toho ustarostený, vnútorne sa pripravujem na potrebný výkon. Všetky tieto „pred“, „teraz“ a „po“, všetky tieto vzťahy zážitku k minulosti a k budúcnosti ma strhávajú so sebou — dozadu i dopredu. Zahrnutie do tohto radu si vyžaduje čoraz novšie články, potrebné pre celkový zážitok. Tu môže spolupôsobiť záujem vyplývajúci z emočnej intenzity prežívania. Je to strhávanie, nie volícia a už vôbec nie abstraktná vôľa po vedení, z ktorej sa vychádzalo od čias Schleiermacherovej dialektiky. V rade, ktorý tak vzniká, je minulé, ako aj budúce a možné transcendentné momentu naplnenému zážitkom. Ale tak minulé, ako aj budúce sú vo vzťahu k zážitku v istom rade, ktorý sa člení na základe takýchto vzťahov k celku. Každý moment minulosti sa štruktúrne viaže na bývalý zážitok ako jeho zobrazenie, pretože spomienka naň zahrnuje v sebe znovuspoznanie. Možné v budúcnosti je s týmto radom takisto späté vďaka určitému okruhu možností, ktoré sú ním určené. Tak vzniká v tomto procese nazeranie psychickej súvislosti v čase, ktorá predstavuje *priebeh života*. V tomto priebehu života je každý jednotlivý zážitok vo vzťahu k celku. Táto životná súvislosť nie je sumou alebo súhrnom za sebou nasledujúcich momentov, ale je to jednotu konštituovaná vzťahmi, ktoré spájajú všetky jej časti. Vychádzajúc z prítomnosti, prebehne späť celý rad spomienok až po miesto, kde sa naše nepatrné, labilné a beztvaré Ja stráca v pološere; od tejto prítomnosti prenikáme dopredu k možnostiam, ktoré sú už v nej uložené a nadobúdajú vágne a neurčité dimenzie.

Rezultát, ktorý vzniká týmto spôsobom, je veľmi dôležitý pre súvislosť duchovných vied. Zložky, uniformity a vzťahy, ktoré konštituuujú nazeranie priebehu života, sú totiž všetky obsiahnuté v samom živote. Vedeniu o priebehu života prislúcha ten istý charakter reálnosti ako zážitku.

2. Vzťah vzájomnej závislosti v procese chápania

Ak v zážitkoch v celej rozmanitosti ich vzťahov skúsime životnú skutočnosť, zdá sa nám, že ide len o čosi singulárne, totiž o náš vlastný život, o ktorom sa dozvedáme prežívaním. Ostáva to vedením o niečom jedinečnom a nijaký logický prostriedok nie je schopný prekonať ohraničenie dané spôsobom prežívania. Až chápanie prekonáva toto obmedzenie individuálneho zážitku, aby na druhej strane zasa osobným zážitkom dalo charakter životnej skúsenosti. Tým, že zahrnuje viacerých ľudí, duchovné výtvary a spoločenstvá, rozširuje horizont jednotlivého života a v duchovných vedách otvára cestu, ktorá vedie od spoločného k všeobecnému.

Vzájomné chápanie nás ubezpečuje o pospolnosti jestvujúcej medzi indivíduami. Indivíduá sú navzájom späté pospolnosťou, v rámci ktorej ich spájajú zväzky spolupatričnosti, súvislosti, rovnorodosti alebo príbuznosti. Ten istý vzťah súvislosti a rovnorodosti sa prelína všetkými oblasťami ľudského sveta. Táto pospolnosť sa prejavuje v svojbytnosti rozumu, v sympatii v citovom živote, vo vzájomnej väzbe povinnosti a práva, ktorá je sprevádzaná vedomím toho, čo má byť.

Pospolnosť životných jednotiek je východiskom pre všetky vzťahy medzi zvláštnym a všeobecným v duchovných vedách. Celé ponímanie duchovného sveta je preniknuté takouto základnou skúsenosťou pospolnosti, v rámci ktorej je vzájomne spojené vedomie jednotlivého Ja s vedomím rovnorodosti s inými, ako aj

svojbytnosť ľudskej prirodzenosti a individuality. Táto skúsenosť je predpokladom chápania. Začínajúc elementárnou interpretáciou vyžadujúcou iba znalosť významu slov a pravidiel, podľa ktorých sa spájajú vo vetách do istého zmyslu, a teda vyžadujú pospolnosť jazyka a myslenia, sa ustavične rozširuje rozsah spoločného, ktorý umožňuje proces chápania, a to v tej miere, v akej vyššie spojenia životných prejavov tvoria predmet tohto procesu.

Z analýzy chápania vyplýva však aj druhý základný vzťah, ktorý je pre štruktúru duchovnovednej súvislosti určujúci. Videli sme, že duchovnovedné pravdy sú založené na prežívaní a chápaní: *chápanie* však na druhej strane *predpokladá* využitie duchovnovedných *právd*. Vysvetlím to na jednom príklade. Určíme si úlohu pochopiť Bismarcka. Ako materiál máme k dispozícii mimoriadne množstvo listov, dokumentov, ústnych svedectiev a správ. To všetko sa vzťahuje na priebeh jeho života. Historik musí tento materiál rozšíriť, a to o to, čo na veľkého štátnika vplývalo, ako aj o to, na čo on sám vplýval. Áno, pokiaľ trvá proces chápania, nie je uzavreté ani zbieranie materiálu. Potrebujeme všeobecné tézy už preto, aby sme postihli príslušnosť istých ľudí, udalostí a pomerov k tejto súvislosti pôsobenia. Tieto tézy budú tvoriť základ pre pochopenie Bismarcka. Siahajú od spoločných vlastností ľudí až po osobitné vlastnosti jednotlivých tried. Historik zaradí Bismarcka podľa individuálno-psychologických vlastností medzi ľudí činu a bude sledovať preň charakteristickú kombináciu vlastností, ktorá je takýmto ľuďom spoločná. Z iného hľadiska v suverinite jeho bytosti, v návyku vládnuť a viesť, v nezlomnosti vôle nájde vlastnosti charakteristické pre pruských junkerov. To, aké miesto zaujíma jeho dlhý život v priebehu pruských dejín, tvorí zasa druhú skupinu všeobecných viet, ktorými sú určené spoločné črty ľudí tejto doby. Nesmierny tlak, ktorý podľa danej situácie štátu spočíval na jeho politickom sebacítení,

vyvolával uňho, prirodzene, najrozličnejšie druhy reakcií. Pochopenie tohto si vyžaduje všeobecné vety o tlaku, ktorý istá situácia vyvíja na istý politický celok a jeho súčasti, ako aj o ich spätnom pôsobení. Stupeň metodologickej istoty v procese chápania závisí od rozvíjania všeobecných právd, ktorými je tento vzťah fundovaný. Je jasné, že tento veľký muž činu, ktorý je celou svojou osobnosťou hlboko zakorenený v Prusku a jeho kráľovstve, musel ťaživý tlak vyvíjaný na Prusko zvonka cítiť zvláštnym spôsobom. Preto musel hodnotiť vnútorné otázky vedenia tohto štátu predovšetkým z hľadiska štátnej moci. A keďže bol priesečníkom všetkých týchto pospolností, ako je štát, náboženstvo, právne zriadenie, a ako historická osobnosť bol nimi eminentne určovaný a podnecovaný, ale zároveň na ne mocne pôsobil, vyžaduje si to od historika všeobecné znalosti o týchto pospolnostiach. Stručne povedané, jeho chápanie sa stane dokonalým iba prostredníctvom vzťahu k súhrnu všetkých duchovných vied. Každý vzťah, ku ktorému sa dospeje v zobrazení tejto historickej osobnosti, môže byť maximálne bezpečne a zreteľne určený iba prostredníctvom vedeckých pojmov jednotlivých oblastí. A zasa vzájomný vzťah týchto oblastí je v konečnom dôsledku daný celkovým prístupom k dejinnému svetu.

Náš príklad takto ozrejmuje dvojité vzťah, ktorý je vlastný chápaniu. Chápanie predpokladá prežívanie, a zážitok sa až vtedy stáva životnou skúsenosťou, keď vyvedie chápanie z obmedzenosti a subjektívnosti prežívania do oblasti celku a všeobecného. A okrem toho na dokonalé pochopenie istej osobnosti je potrebné systematické vedenie, tak ako na druhej strane zasa systematické vedenie je závislé od živého uchopenia jednotlivitej jednotky života. Poznávanie neživej prírody sa uskutočňuje v takej štruktúre vied, v ktorej spodná vrstva je vždy nezávislá od tej, ktorej je základom. V duchovných vedách je však všetko, začínajúc procesom chápania, určené vzťahom *vzájomnej závislosti*.

Tomu zodpovedá dejinný priebeh týchto vied. Deje-pisectvo je v každom svojom bode podmienené vedením o systematických súvislostiach votkaných do dejinného procesu a ich hlbšie prebádanie určuje pokrok historického chápania. Thukidydes vychádzal z politického vedenia, ktoré vyrástlo z praxe slobodných gréckych štátov a zo štátoprávnych doktrín, ktoré sa vyvinuli v období sofistov. Polybios obsiahol v sebe všetku politickú múdrosť rímskej aristokracie, ktorá v tomto období stála na vrchole svojho spoločenského a duchovného vývinu, a zahrnul do svojho učenia aj myšlienky gréckych politických diel od Platóna až po stoikov. Spojenie florentského a benátskeho umenia riadiť štát, ako sa vyvinulo vo vyspelej a politicky živo debatujúcej vyššej spoločnosti, umožnilo spolu s obnovou a dotvorením antických teórií dejepisectvo Machiavelliho a Guicciardiniho. Cirkevné dejepisectvo Eusebia, prívržencov reformácie a jej odporcov, ako Neandera a Ritschla, bolo naplnené systematickými pojmami o náboženskom procese a cirkevnom práve. A napokon moderné dejepisectvo historickej školy a u Hegela má za sebou na jednej strane spojenie novej právnej vedy so skúsenosťami revolučnej epochy a na strane druhej celú systematiku novovzniknutých duchovných vied. Je síce pravda, že Ranke akoby pristupoval k veciam s naivným entuziazmom rozprávača, ale jeho dejepisectvo možno pochopiť iba vtedy, keď prihliadneme na všetky rozmanité pramene systematického myslenia, ktoré sa zlúčili v jeho vzdelaní. A keď postupujeme ďalej k súčasnosti, táto vzájomná závislosť historického a systematického je čoraz väčšia.

Dokonca aj veľké epochálne výkony historickej kritiky boli podmienené nielen formálnym zdokonaľovaním metódy, ale zakaždým záviseli aj od hlbšieho pochopenia systematických súvislostí jazyka, ktoré sa najprv utváralo v rétorike, ako aj od nového ponímania poézie — čoraz lepšie poznávame Wolfových

predchodcov, ktorí z hľadiska novej poetiky urobili závery aj o Homérovi — u Fr. A. Wolfa je evidentná závislosť od novej estetickej kultúry, u Niebuhra od ekonomických, právnych a politických názorov, u Schleiermachera od novej filozofie, ktorá bola kongeniálna s Platónom, a u Baura od chápania procesu vzniku dogiem, ako ho konštituovali Schleiermacher a Hegel.

A zasa opačne, pokrok systematických duchovných vied bol vždy podmienený prenikaním zážitku do nových hĺbok, chápaním zahrnujúcim čoraz širší rozsah prejavov historického života, sprístupňovaním dovtedy neznámych historických prameňov, ako aj nahromadením veľkých skúseností v nových historických situáciách. To dokazuje už sformovanie prvých línií politickej vedy v epoche sofistov, Platóna a Aristotela, ako aj vznik novej rétoriky a poetiky ako teórie duchovnej tvorby v tej istej dobe.

Vzájomné pôsobenie prežívania a chápania jednotlivých osôb alebo nadindividuálnych subjektov bolo všade určujúcim momentom veľkého rozmachu duchovných vied. Individuálni géniovia rozprávačského umenia, ako Thukidydes, Guicciardini, Gibbon, Macaulay, Ranke produkujú napriek dobovej ohraničenosti nadčasové historické diela. V celku duchovnej vedy panuje však istý pokrok a vedomie historika si vydobýva čoraz hlbšie nahliadnutie do súvislostí, ktoré spolupôsobia v dejinách: história vniká do vzťahov medzi takými súvislosťami, ktoré konštituuju národ, epochu, historickú vývinovú líniu, a odtiaľ sa opäť pred naším zrakom otvárajú hlbiny života, tak ako jestvovali v jednotlivých úsekoch histórie, hlbiny, ktoré opäť presahujú naše dovtedajšie chápanie. Možnosti pochopiť umelca, básnika, spisovateľa, ktorými disponuje dnešný historik, vôbec nemožno porovnávať so starším stavom vecí.

3. Postupné objasňovanie životných prejavov na základe neustáleho vzájomného pôsobenia obidvoch vied

Vidíme, že základným vzťahom prežívania a chápania je vzťah vzájomnej podmienenosti. Tento vzťah možno bližšie charakterizovať ako vzťah *postupného objasňovania* prostredníctvom neustáleho vzájomného pôsobenia obidvoch tried právd. Temnosť zážitku získava na zreteľnosti, chyby vyplývajúce z úzkeho ponímania subjektu sa korigujú, zážitok sám sa prehľbuje a zdokonaľuje v chápaní iných osôb, podobne ako iné osoby chápeme na základe našich vlastných zážitkov. Chápanie čoraz viac rozširuje rozsah historického vedenia intenzívnejším využívaním prameňov, návratom do dovtedy nepochopenej minulosti a napokon napredovaním samých dejín, ktoré prinášajú stále nové udalosti a tak sa rozširuje predmet samého chápania. Stály proces takéhoto rozširovania si vyžaduje čoraz novšie všeobecné pravdy, ktoré by umožnili vniknúť do tohto sveta jedinečného. A rozšírenie historického horizontu zároveň umožňuje tvoriť čoraz všeobecnejšie a plodnejšie pojmy. Takto v každom bode a momente práce duchovných vied vzniká cirkulácia prežívania, chápania a reprezentácie duchovného sveta vo všeobecných pojmoch. A každý stupeň tejto činnosti sa vyznačuje vnútornou jednotou v ponímaní duchovného sveta, keďže historické vedenie singulárneho sa vyvíja vo vzájomnej konfrontácii so všeobecnými pravdami, pričom obidva tieto faktory sú súčasťou tej istej jednoty ponímania. Chápanie duchovného sveta je *na každom stupni jednoliate — homogénne*, začínajúc koncepciou duchovného sveta až po metódu kritiky a jednotlivého skúmania.

A teraz sa ešte raz pozrime na obdobie, v ktorom vznikalo moderné historické vedomie. Dospel sa k nemu vtedy, keď boli položené základy tvorby pojmov systematických vied, vedome vychádzajúcich zo štúdia historického života, a keď sa vedenie o singulárnom

vedome spájalo so systematickými vedami, ako je politická ekonómia, právo, veda o štáte a náboženstve. V tomto bode mohol potom vzniknúť metodický vhlad do súvislosti duchovných vied. Podľa tohto vhladu jeden a ten istý duchovný svet sa stáva objektom dvoch tried vied, rozlišujúcich sa spôsobom ponímania. Univerzálne dejiny ako singulárna súvislosť, ktorých predmetom je ľudstvo a systém samostatne konštituovaných duchovných vied o človeku, jazyku, hospodárstve, štáte, práve a náboženstve sa vzájomne doplňajú. Rozlišujú sa od seba svojím cieľom a ním určenými metódami, ale zároveň vzájomne pôsobia, zotrvávajúc v stálych vzájomných vzťahoch, pri výstavbe vedenia o duchovnom svete. Prežívanie, opätovné prežívanie a všeobecné pravdy sú späté navzájom na základe procesu chápania. Tvorenie pojmov sa nezakladá na normách alebo hodnotách vystupujúcich mimo predmetného ponímania, ale je podmienené mocným prúdom ovládajúcim všetko pojmové myslenie, smerujúcim k postrehnutiu všetkého, čo je pevné a trvalé v toku diania. Dvoma smermi sa pohybuje táto metóda. V oblasti jedinečného vedie od časti k celku a od celku naspäť k časti. V oblasti všeobecného spočíva táto metóda vo vzájomnom pôsobení medzi všeobecným a jedinečným.

3. kapitola

Objektívizácia života

1. Ak zhrnieme všetky operácie chápania, odhalí sa tak oproti subjektívite zážitku objektívizácia života. Popri zážitku sa základom duchovného života stáva nazera-

nie objektivity života, jeho manifestácie v rozmanitých štruktúrnych súvislostiach. Individuum, spoločenstvo a diela, do ktorých sa vložil život a duch, tvoria vonkajšiu ríšu ducha. Tieto manifestácie života, ako sa vo vonkajšom svete javia chápaniu, sú akoby votkané do súvislosti prírody. Vždy sme obklopení touto veľkou vonkajšou skutočnosťou ducha. Táto skutočnosť je realizáciou ducha v oblasti zmyslového sveta, a to od letmého výrazu až po stáročia platnú ústavu alebo zbierku zákonov. Každý *jednotlivý životný prejav reprezentuje* v ríši objektívneho ducha čosi *spoločné*. Každé slovo, každá veta, každé gesto alebo zdvorilostná formulka, každé umelecké dielo a každý historický čin sú zrozumiteľné iba preto, že vyjadrujúceho sa v nich s chápaním spája nejaká pospolnosť; jednotlivец prežíva, myslí a koná vždy v rámci istej pospolnosti a len v jej rámci je schopný chápať. Všetko pochopené sa vyznačuje akoby príbuznosťou vyplývajúcou z takej pospolnosti. Žijeme v tejto atmosfére, ustavične sme ňou obklopení. Sme do nej ponorení. V tomto dejinnom a pochopenom svete sme všade ako doma, chápeme zmysel a význam toho všetkého, a my sami sme votkaní do týchto pospolností.

Striedanie životných prejavov, ktoré na nás pôsobia, nás núti ustavične k novému chápaniu. Keďže každý životný prejav a jeho pochopenie súvisí s inými, každé chápanie je unášané vpred a podľa vzťahov príbuzenstva smeruje od danej jednotlivosti k celku. A ako sa zosilňujú vzťahy medzi príbuzným, zároveň s tým rastú aj možnosti zovšeobecnení, ktoré sú obsiahnuté už v samej pospolnosti ako určenie pochopeného.

V procese chápania sa uplatňuje aj ďalšia vlastnosť objektívizácie života, ktorá určuje nielen členenie podľa príbuznosti, ale aj smer zovšeobecnenia. Objektívizácia života obsahuje *rozmanitosť členených štruktúr*. Prírodou podmienené členenie duchovných rozdielov vedie, začínajúc rozlišovaním rás až po rozličnosť vyjadrovania a mravov v istom národe, ba dokonca v pro-